

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק ראשון

סוגיה ה: שני מועדים הסמוכים זה לזה (1):

שבת ויום טוב

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

מהדורה ראשונה ללא הגהה

סוגיה ה: שני מועדים הסמוכים זה לזה (1): שבת ויום טוב

* *

רקע

סוגייתנו פותחת סדרה של שלוש סוגיות הדנות אם לשני מועדים הסמוכים זה לזה יש להם קדושה אחת והם כמועד אחד ארוך, או שיש להם שתי קדושות, והם שני מועדים שונים. לשאלה זו כמה נפקא מינות:

א. עירוב תחומין. אם לשני המועדים קדושה אחת, ניתן לערבם בעירוב אחד בלבד, אם יש להם שתי קדושות, ניתן לערב במועד הראשון לצד מזרח, ובמועד השני לצד מערב.
ב. מוקצה. אם שני המועדים קדושה אחת, דבר המוקצה במועד הראשון מוקצה גם במועד השני, אם יש להם שתי קדושות, המוקצה ביום הראשון אינו חייב להיות מוקצה ביום השני.

סוגייתנו דנה בשבת ויום טוב הסמוכים זה לזה, והיא מחדשת שניתן לאסור מיום ליום לא רק מדין "קדושה אחת" אלא גם מדין "הכנה דרבה".

מקורות

- א. גמ' ד-ד: "אתמר שבת ויום טוב... הכא מקלא קלי איסורא"
ב. תוס' ד"ה אלא
רי"ף א-ב: באלפס, "איתמר שבת ויו"ט... אבל הכא מיקלא קלי איסורייהו"
ר"ן ד"ה דרב, הלכך
רא"ש סי' א, "דאיתמר שבת ויו"ט..."
ג. רמב"ם הל' שבייתת יום טוב פ"א סוף הל' כד
ד. קרבן נתנאל אות ז, "... א"כ הוי כיו"ט מכין לשבת והכנה זו מדרבנן"
ה. שו"ע סי' תקיג סע' ה ומשנה ברורה [בעיקר: שער הציון אות טז]
סי' תקז סע' ב ומשנה ברורה [בעיקר: סקי"ג וביאור הלכה ד"ה אפילו]
סי' תקא סע' ז ומשנה ברורה סקל"ד
סי' תקיד סע' ד ומשנה ברורה סקכ"ט
סי' תצח סע' ה ומשנה ברורה סקל"ג

הסבר הסוגיה

אתמר שבת ויום טוב רב אמר נולדה בזה אסורה בזה ורבי יוחנן אמר נולדה בזה מותרת בזה. [גמ' ד.]

נחלקו רב ורבי יוחנן אם ביצה שנולדה בשבת מותרת ביום טוב שלאחריה, וכן ביצה שנולדה ביום טוב אם מותרת בשבת שאחריה. מסבירה הגמ' שמחלוקת רב ורבי יוחנן אינה נובעת ממחלוקת אם שבת ויום טוב קדושה אחת או שתי קדושות, שהרי שניהם מודים

ששבת ויום טוב שתי קדושות, אלא היא נובעת מדין הכנה דרבה. רב סובר דין "הכנה דרבה", ולכן אוסר ביום טוב ביצה שנולדה בשבת שלפניו, רבי יוחנן אינו סובר דין "הכנה דרבה", ולכן מתיר ביום טוב ביצה שנולדה בשבת שלפניו¹.

תוס' [ד"ה אלא] מקשה מדוע יש דין הכנה בכיצה שנולדה בשבת לאוסרה ביום טוב שלאחר השבת, והרי הביצה נגמרה ביום ששי, ויום חול מכין ליום טוב? תוס' מביא שני תירוצים לתירוץ הקושיא:

א. "מכל מקום כשנולדה בשבת הרי זו הכנה דגם בשעת לידה שייך הכנה" - כפי שגמר הביצה מכין את הביצה גם לידת הביצה מכינה את הביצה, ואסור לאוכל במועד השני ביצה שנולדה במועד הראשון.

ב. כל דבר האסור במועד אחד חייב להאסר במועד השני מדין הכנה, שאם נאסרנו בראשון ונתירנו בשני, המועד הראשון מכין לשני ולא לעצמו, ודבר זה אסור מדין "הכנה דרבה".

בין שני התירוצים יש הבדל מהותי. לפי התירוץ השני, דין הכנה שבסוגייתנו מדרבנן, שהרי מדאורייתא מותר לאכול את הביצה אף במועד הראשון [איסור אכילת ביצה שנולדה ביום טוב מדרבנן גזרה אטו יום טוב אחר שבת], והוא מכין את הביצה לעצמו ולא למועד השני. לפי התירוץ הראשון ניתן לומר שהביצה אסורה במועד הראשון מדרבנן ובמועד השני מהתורה. הביצה אסורה במועד הראשון מדרבנן, מגזרה אטו יום טוב אחר שבת, ואסורה במועד השני מהתורה, כיוון שלידת הביצה מוגדרת כהכנה, ואסור לאכול במועד דבר שהוכן במועד אחר.

שני התירוצים הללו תלויים בשתי ההבנות שלמדנו [בסוגיה ב עמ' 4] לדין "הכנה דרבה". לפי הבנת הרמב"ן, שדין "הכנה דרבה" הוא דין במועד המכין, שאסור להשתמש בו כשרת של המועד השני, תירוצו הראשון של תוס' אינו אפשרי. ביצה שנולדה ביום טוב, מותרת מהתורה באכילה, ומהתורה יום טוב מכין אותה לעצמו, ואין איסור דאורייתא לאוכלה אף בשבת. לפי הבנת בעל המאור, שדין "הכנה דרבה" הוא דין במועד השני, שהוא חייב בהכנה מיום חול - הביצה הוכנה במועד אחד, ולכן אסור מהתורה לאוכלה במועד אחר².

¹ בדף ג. מפורש שרבי יוחנן אוסר ביצה שנולדה ביום טוב מפני גזרת משקין שזכו. עיין בחי' בן הרמב"ן [ד"ה ואלא בחיגולת] הדין האם רבי יוחנן חולק על עצם דין "הכנה דרבה", או שהוא חולק רק על החידוש של סוגייתנו

² אמנם לעיל ראינו שתוס' [ב: ד"ה והיה] סובר כשיטת הרמב"ן, שדין "הכנה דרבה" הוא דין במועד המכין, ואילו כאן מתברר שלפי התירוץ הראשון של תוס' דין "הכנה דרבה" הוא דין במועד השני. נראה להסביר, ששם הביא תוס' שני הסברים וכאן תוס' מביא שני הסברים, והסברים אלו תואמים זה לזה. ההסבר הראשון של תוס' שם, שמותר לבשל מיום טוב לשבת מדין "הואיל ואי מקלעי אורחין" תואם את ההסבר השני בתוס' שלנו שביצה שנולדה בשבת אסורה ביום טוב מדרבנן בלבד. ההסבר השני של תוס' שם שמותר לבשל מיום טוב לשבת כיוון שיש דין "הכנה דרבה" רק ביצה שלא היתה בעולם כלל, תואם להסבר הראשון של תוס' שלנו, שביצה שנולדה בשבת אסורה ביום טוב מדאורייתא, כיוון שגם לידה מוגדרת כהכנה. חשוב להדגיש שהרשב"א [ד: ד"ה רב] והר"ן [א: ד"ה רב] המאמצים את שיטת הרמב"ן, מביאים רק את ההסבר השני של תוס'.

בין שני הסברי התוס' לדין "הכנה דרבה" בשני מועדים הסמוכים זה לזה יש כמה נפקא מינות:

א. הר"ן [א: ד"ה הלכך] אומר שפירות שנשרו ואפרוח שנולד במועד אחד אסורים במועד השני. נראה ברור שתוס' מודה שאפרוח שנולד במועד אחד אסור בשני, אבל לגבי פירות שנשרו ניתן להסתפק, אולי לפי התירוץ הראשון של תוס' פירות אלו מותרים במועד השני, כיוון שששירת פירות אינה מוגדרת כהכנה גמורה, ולכן הם מותרים בשני.

ב. הר"ן [שם] אומר שעגל שנולד ביום טוב מותר בשבת, כיוון שיום טוב הכין לעצמו ולא לשבת. סברת הר"ן נכונה לשיטתו, אבל לפי תירוצו הראשון של התוס' ניתן לומר, שלידה מוגדרת כהכנה, ואסור לאכול בשבת דבר שהוכן ביום טוב [ניתן לדחות סברא זו, שהרי היה ניתן לאכול את העגל במעי אמן].

יש מקרים נוספים של הכנה ממועד למועד שיש לדון בהם:

א. הר"ן [א: ד"ה הלכך] דן האם עגל הנולד בשבת מותר ביום טוב, ניתן לומר שכיוון שהעגל אסור בשבת משום איסור שחיטה, התרתו ביום טוב תגרום לכך שהשבת מכינה ליום טוב. הר"ן מביא שיש מתירים את העגל ביום טוב, כיוון שהעגל מוכן לשבת עצמה, במקרה שיהיה לו חולה בתוך ביתו, ואז מותר אפילו לבריאם לאכול ממנו.

ב. הרא"ש [סוף סי' א] פוסק שמותר לאכול בשמחת תורה [=בחוץ לארץ, שהוא יום טוב שני של גלויות] שחל ביום ראשון את האתרוג של ארבעת המינים, ואין אומרים שבשבת היה אסור משום מוקצה דמצוה, ואין שבת מכין ליום טוב. לא כל דבר האסור בשבת נאסר גם ביום טוב שאחריו, אלא רק דבר שהוכן משבת ליום טוב נאסר. האתרוג לא נוצר בשבת, ולכן איסורו בשבת אינו קיים ביום טוב.

ג. הרא"ש [שם] מביא ירושלמי שלדעת רב אסור להשתמש ביום טוב בשירי פתילה שכבו בשבת. הרא"ש מפרש שלפי הירושלמי רב סובר ששבת ויום טוב קדושה אחת, ולכן שירי פתילה שהיו מוקצים מחמת איסור בשבת, אסורים גם ביום טוב. להלכה, ששבת ויום טוב שתי קדושות, מותר להשתמש ביום טוב בשירי פתילות שכבו בשבת.

הרא"ש מביא את ספר התרומות שאיסור שימוש ביום טוב בשירי פתילה שכבו בשבת הוא מדין הכנה. מפרש ספר התרומות שיותר נוח להדליק פתילות שהודלקו וכבו מפתילות חדשות, ולכן שבת מכינה ליום טוב את שירי הפתילות, ואין להדליק בהם ביום טוב³.

סיכום

בסוגייתנו התחדש סוג נוסף של "הכנה דרבה", הבנת החידוש תלויה בשני תירוצי התוס'. לפי תירוצו הראשון של התוס', חידוש הסוגיה מצומצם, שלא רק גמר ביצה מהוה

³ כמדומני, שחידושו נאמר רק כשיש לו פתילות חדשות, ולכן צריך להדליק בהן. אם אין לו פתילות חדשות מותר להדליק גם בישנות, שהרי הפתילה עצמה היתה מוכנה, והנחות להדליק בישנות, אינו אוסר את עצם הפתילות.

הכנה אלא גם לידת ביצה מהוה הכנה. לפי תירוצו השני של התוס' חידוש הסוגיה נרחב, כל דבר שנוצר במועד אחד ונאסר מדרבנן אסור מדין הכנה דרבנן אף במועד הסמוך לו.

הלכה

השו"ע [סי' תקיג סע' ה] פוסק כרב שביצה שנולדה במועד אחד אסורה במועד אחר הסמוך לו. שער הציון [אות טז] מביא מחלוקת אחרונים האם האיסור מהתורה או מדרבנן. השו"ע [סי' תקז סע' ב] פוסק שעצים שנפלו לתנור בשבת אסור להסיקם ביום טוב שאחריו, אפילו על ידי ביטול ברוב. מפרש המשנה ברורה [סקי"ג] שאיסור הכנה דאורייתא, ואין מבטלים איסור דאורייתא לכתחילה. איסור דאורייתא יש רק לפי התירוץ הראשון של התוס', מוכח מדברי המשנה ברורה, שנשירת עצים מוגדרת כהכנה גמורה [כנגד הנפקא מינה שהובאה לעיל בין שני הסברי התוס'. עיין ביאור הלכה (ד"ה אפילו), הדין האם הכנה זו אסורה מהתורה או מדרבנן].

השו"ע [סי' תצה סע' ה] פוסק שעגל שנולד בשבת מותר ביום טוב הסמוך לו [עיין משנה ברורה סקל"ג ושער הציון אות לב, הסבר הדין]. הרמ"א [סי' תקא סע' ז, סי' תקיד סע' ד] פוסק שמוותר להשתמש ביום טוב בפתילות שכבו בשבת הסמוך לו. המשנה ברורה [סי' תקא סקל"ד, סי' תקי"ד סקכ"ט] פוסק שעדיף לחשוש לשיטת ספר התרומות, ולקחת פתילות חדשות.